

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«2 Хомустахская средняя общеобразовательная школа им.Е.П.Сивцева муниципального образования «Намский улус»
Республики Саха (Якутия)»

Рассмотрено на заседании
МО учителей МК
Руководитель МО Копырина Н.А.
Протокол № 01-02/125
от «30» августа 2021 г.

Согласовано:
Зам.директора по ВР
МК (Копырина Н.А.)
«30» августа 2021 г.

Утверждаю:
Директор школы
МК (Старков А.А.)
№ приказа 01-02/125
«30» августа 2021 г.

Рабочая программа
младшее общего образования

Класс: 1

Терут дьарык (33 часов, в неделю 1 час)

Преподаватель: Копырина Любовь Андреевна
учитель технологии

с.Хатаас. 2021 год

БЫЪААРЫ СУРУК

Билигини уларыга тугуу кэмигэр үөрэхтээһин үүнэр көлүнэ үгэс буолбут олобу-дьаһабы, төрүт дьарыгы билиитигэр, аныгы уолсастыбаҕа лиичинэс быһыыгынан сайдан тахсарыгар улахан оруолу уураар.

Саха сиригэр олорор төрүт нуруот (саха, эбээн, эбэнки, долган, дүкэгиир, чукча) тымныы тыйыс усулуобуйаҕа олорор буолан, оҕону кыра эрдэбиттэн дьыэ ис-тас үлэтигэр илдьэ сылдьан, кини этин-хаанын уһугуннанан, өйүн-санаатын түмэн, олох араас моһоллорун тумнубакка, ону сатаан туоруурга үөрэтэрэ.

Нуруот өйдөбүлүгэр олох төрдө — төрүт дьарык. Төрүт дьарык оҕо быһыытын-майгытын, өйүн-санаатын чочуйар, кутун-сүрүн бөбүргөтөр, толкуйдуур, айар дьобуруун тобулар, бодоруһарга кыах бизэрэр, сиирдээх буоларга олук уураар.

Саха сиригэр олорор төрүт нуруот өйдөбүлүгэр төрүт дьарык төрүөтэ — айылба уонна киһи. Үлэттэн куотунуу, сүрүбэ суох буолуу, айылбаны мэээнэ алдыаты — бу бэйэ олобун сарбыйыы. Ол өй-санаа оҕо кыра эрдэбиттэн иитиллэрэ. Онон оҕону иити-үөрэтии төрдүнэн суруллубатах эрээри нуруот ологор булгуччу тутулулар үгэс буолар. Кыыс оҕо ньирэйи, тугуту аһатара, ынабы, табаны ыыра, ас астыыра, тириини танастыыра, сир аһын хомуйара. Уол оҕо ынах сүөһүнү көрөрө-харайара, оттуура-мастыыра, кыыл, көтөр суолун арааран билэрэ, сылгыны аһатара, табаны маныйыра, сыарбалаах оҕуһу, аты, уучабы көлүйэрэ, балыктыыра, кыылы-көтөрү бултуура у.д.а.

Иитинтэн ситтэрэн, иити, үөрэтии ис хоһонун туһарарга, санардарга бастаы кылаастан саҕалаан, өбүгэлэрбит төрүт дьарыктарын, ону тэнэ сири онорору, туһанары, уобурдары, үүнэйини олордору, үүннэрэри, аныгы олох көстүүлэрин уонна науканы кытта алтыһыннанан киллэрэргэ сорук турар.

Бу соругу быһаарар инниттэн алын сүһүөх оскуолаҕа уруок кэмигэр уонна кылаас таһынан дьарыкка туһуламмыт «Төрүт дьарык» куурус оноһулунна.

КУУРУС ӨЙДӨБҮЛЭ

«Төрүт дьарык» кууруска оҕо баҕатын, кыадын, кини сааһын уонна уйулҕатын учуоттаан, дьарыкка киирэригэр сөптөөх усулуобуйаны үөскэтии ирдэнэр, ол тумугэр оҕо ытык өйдөбүлү, үөрэх сатабылын инэринэр, бэйэтин сайыннарар кыахтанар.

Алын сүһүөх оскуола оҕото төрүт дьарык туһунан сөптөөх билиини, сатабылы ыларын туһугар маннайгы кылаастан саҕалаан научнай уонна төрүт дьарык ньымаларыгар үөрэтии эрэйиллэр. Маныха оҕо баһылаабыт ньымаларын туһанан, кини күннээҕи олоҕор туһалаабын, суолталаабын өйдөөн, бэйэтэ сөптөөх сана арайыһынны оноруохтаах. Оччотугар төрүт дьарык туһунан хартыына тутулун оҕо бэйэтэ онорон, чочуйан таһаарар буолуохтаах.

Туруоруллубут сорук кэккэ ирдэбиллэрдэх:

1. Үөрэнээччи үөрэх дьарыгын хаамыытын, сыалын-соругун, былаанын барытын бэйэтэ онороро үөрэнэр.
2. Дьарык хаамыытыгар олобуран, сатаан сыалы туруорар, ону ситиһэргэ бэйэтин үлэтин тэрийэр, түмүгүн сыаналанар буолуохтаах.
3. «Төрүт дьарык» кууруска оҕо научнай уонна төрүт дьарык ньымаларын баһылаан, бэйэтэ онорор, айар, ытык өйдөбүлү, үөрэх сатабылын сайыннары түмүгүн баһылыыр, ханнык да тугэннэ туһанар кыахтанар.

Үөрэнээччи ытык өйдөбүлү. Үөрэх сатабылын сайыннары түмүгүн инэринэригэр, кини дьарыкка киирэн үлэлиир баҕатын көбүтэргэ сөптөөх сылтабы үөскэтии ирдэнэр. Оноуоха кини билэриттэн билбэтигэр, сатыырыттан сатаабатыгар тийэн, иннэ түһэн, сананы билэригэр сорук үөскээн тахсыахтаах. Ол туруоруллубут соругу быһаарарга үөрэнээччи араас ньыманы булар. Сүөһүнү, сылгыны, табаны, дьыэ кыылын, көтөрүн иити, көрүү-харайыы, үүнэйини олордору, үүннэри, хомуйуу, булт, балыктааһын араас ньымаларын, ону тэнэ тутан-хабан, кэтээн көрөн, бырайыак онорон, күннээҕи олоххо туһалаах сана сатабылы, билиини инэриниэхтээх.

«Төрүт дьарык» куурус маннык бириинситэринэн салаллар:

- куурус ис хоһооно төрүт дьарык, ону тэнэ сири туһанары, уобурдары, үүнэйини олордору, үүннэрэри аныгы олоххо сөптөөх научнай билиилэри кытта холбоон, ситимнээн иитэргэ, үөрэтэргэ олобураар;
- оҕо бэйэтэ дьарыкка сыал-сорук туруоруунан, сүөһүнү сылгыны, табаны, дьыэ кыылын, көтөрүн иити, көрүү-харайыы, үүнэйини олордору, үүннэри, хомуйуу, булт, балыктааһын араас ньымаларын туһанан, ону тэнэ кэтээн көрөн, тутан-хабан, бырайыак онорон, сана өйдөбүлүгэ тахсан, төрүт дьарык туһунан хартыына тутулун кэбэбэстик ылынар;
- саха сиригэр олорор үөрэнээччи ийинитигэр, көрүүтүгэр, тус уопутугар олобураар;
- атын предметтери: «Тулалыыр эйгэ», «Ахсаан», «Технология», «Саха тыла», «Литература аабыта», «Саха сириин нуруоттарын култуурата» — уонна кэлин үөрэттиллиэхтээх биология, химия, экология предметтерин ис хоһоонун кытта ситими олохтуур.

ҮӨРЭХ БЫЛААНЫГАР КУУРУС МИЭСТЭТЭ

«Төрүт дьарык» куурус бырагыраамата федеральной үөрэх государственнай стандартыгар олобулар. Бэриллэр куурус уроук таһынан дьарыгар 1 сылга маннайгы кылааска — 33 час көрүллэр.

Бу куурус 5 түһүмэхтэн: «Сүөһүнү иитии, көрүү-харайыы», «Сылгыны иитии, көрүү-харайыы», «Булт уонна балыктааһын», «Үүнэйини олордуу, үүннэри, хомууһу», «Дьэ кылын, көтөрүн иитии, көрүү-харайыы» — турар. Хас биридди түһүмэх ис хоһооно кылааска тахсыга кэнээн, дирингэн иһэр. Ол оҕо сайдарыгар кыах биэрэр, кини төрүт дьарык олох төрдө буоларын өйдүүрүгэр маннайгы олугу уулар.

КУУРУС ИС ХОҔООНО I КЫЛААС

I. Ынах сүөһүнү иитии, көрүү-харайыы

Ынах сүөһүнү кэтээн көрүү, тас оноһуутун сүрүн чаастарын (төбө, муос, кулгаах, харах, мурун, моой, түөс, илин атах, кэлин атах, туйах, ыыраах, сирин, эмий, кутурук) ураты бэлиэлэринэн арааран быһаарыы, тэннээн көрүү, ырытыы, түмүк оноруу. Үүт ас арааһын (сүөгэй, чөчөгөй, дагда сүөгэй, сиккэй ары, дьэңкир ары, ары уута, суорат, быырпах, тар, күөрчэх, ымдаан, бутугас, чохоон, көбүөр, идьэгэй, ингиир идьэгэй, үүт үрүмэтэ, ары үрүмэ, хобордоох үрүмэ) арааран билии.

II. Сылгыны иитии, көрүү-харайыы

Сылгыны кэтээн көрүү, тас оноһуутун сүрүн чаастарын ураты бэлиэлэринэн быһаарыы, араарыы (төбө, көбүл, сизл, моой, арбас, сис, самыы, кутурук, кыл, илин атах, кэлин атах, туйах, тилэх, харах, быттык, өрөбө, ойбоос, илин атах, нөмөй, күөн, кулгаах). Сылгы этиттэн, иһиттэн ас астааһыны (ойбоос, хаһа, субай, харта, өһөх (сылгы сыата), дырыһаангы) кэтээн көрүү. Кымыс оноруутун кэтээн көрүү.

III. Булт. Балыктааһын

Бултанар кыыллар ураты бэлиэлэрин булуу, тэннээн көрүү, түөрт (күндү түүлээх, кыыллар, уу көгөрдөрө, балыктар) бөлөххө араарыы; кыыл, көтөр арааһын (кээмэйинэн, муоһулан) арааран наардааһын; кыыл, көтөр суолун (2-3 холобурунан) арааран быһаарыы.

Балык (собо) олохсуйар сирин, аһылыгын, тас оноһуутун туһунан тылынан ойуулаан кэпсэһин, уруһуйга көрдөрүү. Атын кинигэлэри туһанан, күөл, өрүс, муора балыктарын тус ураты бэлиэлэринэн арааран билии, тылынан ойуулааһын, уруһуйдаан быһаарыы. Саха сирин Кыһыл кинигэтигэр киирбит көтөрдөр, кыыллар 2-3 көрүннэрин холобурдаан этии, ханнык кэрдийскэ (О — сүлпүт, 1 — эстэн эбэтэр симэлийэн эрэр, 2 — уйан, эмсэбэ, 3 — сэдэх, 4 — харыстанар) киирэрин арааран быһаарыы.

IV. Үүнэйини олордуу, үүннэри, хомууу

Гербарийы туһанан; от, сибэкки, талах, мас, отонноох үүнэйи 3 көрүнүн тас көрүнүнэн арааран быһаарыы, дьыл кэминэн үүнэйи уларыарын кэтээн көрүү (чуолаан сэбирдэх, муукча түһүүтүн), бэлиэтээһини оноруу. Үүнэйи силһин, умнаһын, сэбирдэбин, сибэккитин, аһын (отонун) арааран билии, тэтэрээккэ уруһуйдааһын; от, талах, мас тас оноһууларын кэтээн көрүү, туох уратылаахтарын бэлиэтээһин, уруһуйдаан көрдөрүү; ньээм-ньээм сибэкки хайдах үүннэрин кэтээн көрүү. Сөптөөх бэлиэтээһини оноруу. Гербарийы туһанан, сибэкки аатын тэтэрээккэ суруйуу, уруһуйдааһын; сибэккени кээмэйинэн, эминьэбүн ахсаанынан, өбүнэн наардааһын. Мастары ураты бэлиэлэринэн икки бөлөххө араарыы. Гербарийы туһанан, сэбирдэхтээх мастар ааттарын тэтэрээккэ суруйуу, уруһуйдааһын; гербарийы туһанан, муукчалаах мастар ааттарын суруйуу, уруһуйдааһын. Маһы олордуу, көрүү, харайыы. Обуруот аһын арааһын уруһуйдааһын; муляжтары туһанан, обуруот аһын ааттарын суруйуу. Обуруот аһын ураты бэлиэлэринэн (дьүһүнүнэн, быһытынан, кээмэйинэн) наардааһын. Моркуоп, сөбүөкүлэ сизмэтин олордуу, уу кутуу, буорун көбүтүү.

V. Дьэ кыылын, көтөрүн иитии, көрүү-харайыы

Куурусса туһунан аһылыктанарын кэтээн көрүү, уруһуйдааһын; гербарийы туһанан, дьэһимизни, эбнэһи, сэлэһинэйи булуу, туох уратылаахтарын араарыы, уруһуйдааһын. Билгэни аадыы, кэтээн көрүү, 1-2 холобуру азалыы.

КУУРУУ ҮӨРЭТИИ ТҮМҮК ИРДЭБИЛЛЭРЭ

«Төрүт дьарык» куурус алын сүһүөх оскуола үөрээнэчитигэр аналлаах. Оҕо араас ньыманы туһанан, төрүт дьарык туһунан сананы билэр. Бу кууруһу үөрэтэн, оҕо төрүт дьарык, тыа хаһаайыстыбатын сүрүн салааларын арааран билэр, сааһыгар сөптөөх ытык өйдөбүллэри, тустаах сатабыллары ингэринэр.

«Төрүт дьарык» кууруһу үөрэтэн, алын сүһүөх оскуола үөрэнээччитэ тустаах ытык өйдөбүллэри ингэринэр:

- төрөөбүт түөлбөбү, бэйэ төрөөбүт сиригэр, олоһор-дьаһабар, дьонун төрүт дьарыгар тапталы, ытыктабыллаах сыһыаны ингэрэри, онон киэн туттууну, бэриниһилээх буолууну ситиһини (*патриот буолуу*);

— дьиз көтөрүн, кылын керүү-исти, харайы, булт, балыктааһын, үүнээйи арааһын (оту, сибэккини, талабы, маһы, обуруот аһын) олордуну, үүннэри, эмтээх үүнээйини хомуйуу, хатары, харайы, сирэ туһаны, уобурдуу араас ньымаларын тус суолталарын өйдөөһүн, онно сөптөөх сир-майгы ытык өйдөөллэри олобурдуу (үлэ);

- төрүт дьарык нөнүө айылҕада эпипитинэстээх, харыстабыллаах сыһыаны, сирдээхтик сылдыары, буортулаабы аҕалбаты иитии (айылҕа);
- төрүт дьарыкка улахан дьону, атын оҕолору кытта сагаан тэннэ бодорулары ситиһии, мөккүөрдээх түгэннэ сөптөөх суолу тобулуу (түөлбэбэ биһиргэ түмүгү);
- Саха сирин, Арасыйыа гражданина буоларын уонна Саха сирэ Ан дойдуну сорбото буоларын өйдөөһүнү, улэбэ-хамнаска, бэйэ икки ардыгар бодоруһууга сокуону уонна бэрээдэги тутуһууну, элбэх норуот сомоболоһон олоһор эйгэтигэр ыгытабыллаах сыһыаны ингэрэри ситиһии (гражданствениность);
- дьиз кэргэннэ иллээх, төрөппүккэ убаастабыл, улахан кийиэхэ, кыра оҕоҕо кыһамнылаах буолууну иттии (дьиз кэргэн);
- төрүт дьарыгы, төрүт уонна научнай биллини тэннэ тутан Ан дойдуну научнай харытынатын онорон көрүү, ону кун айы олоххо туһаны (нарка);
- төрүт дьарык нөнүө кэрэни кэрэхсэһин, кэрэни-үтүнү уһуйуу, ону сайыннары (искусство уонна литература);
- төрүт дьарыкка олобуран, норуот итэбэлини, сирин-майгытын, чөл кутун-сүрүн, тус көрүүтүн, атын норуотка туруктаах буолуутун олобурдуу (Арасыйыа төрүт иитэбэллэрэ).

«Төрүт дьарык» кууруһу үөрэтэн, алын сүһүөх оскуола үөрэнээччитэ үөрэх сатабылын баһылыр түмүк ирдэбиллэрэ:

- чолчу тугу билэрин-билбэтин араараан өйдүүр, онтон сиэттэрэн, дьарык сыалын туруорар;
- дьарыгы тэрийэргэ научнай (кэтээн көрүү, тутан-хабан, бырайыактааһын) уонна төрүт дьарык ньымаларын туһанан, төрүт дьарык харытынатын тутулуун бэйэтэ онорор, айар, онно сөптөөх хоруйу ылары ситиһэр;
- дьарыгы былааннаан, бөлөххө үлэлээн, төрүт дьарык ньымаларын баһылаан олоххо сөпкө туһанар;
- атык кинигэни, хаһыаты, сурунаалы, интернетти туһанан, төрүт дьарык туһунан сааһылаан өйдүүр;
- төрүт дьарыгы өйүнэн-санаатынан, күүһүнэн-уобунан ылынар;
- кэлэстиигэ, мөккүөргэ кыттан, этиллибит санаалары уолсай түмэр;
- атын оҕо көрүүтүн уонна санаатын сэнээрэр, сагаан истэр уонна болхоттоҕо ылар.

КУУРУҤУ ТИЭМЭНЭН БЫЛААННААБЫН БАРЫЛА

I - кылаас

№	Күнэ-ыйа	Туолла	Уруок тиэмэтэ	Уопсай чааһа	Дьизэ соруудах	Бэлиэтэһин
I. Ынах суебуну иттии, керуу-харайы						
1-	03.09	<i>03.09</i>	Саха төрүт баайа — ынах	2		
2	10.09	<i>10.09</i>		2		
3-	17.09	<i>17.09</i>	Ынах	2		
4	24.09	<i>24.09</i>		2		
5-	01.10	<i>01.09</i>	Ынабы керүү-харайы	2		
6	08.10	<i>08.10</i>		2		
7-	15.10	<i>15.10</i>	Үүт ас	2		
8	22.10	<i>22.10</i>		8		
“Ынах суебуну иттии, керуу-харайы” туьумэххэ уерэттиллэр уолсай чаас :						
II. Сылгыны иттии, керуу-харайы						
9-	29.10	<i>29.10</i>	Саха төрүт баайа — сылгы	2		
10	<i>12.11</i>	<i>11.11</i>		2		
11	19.11	<i>18.11</i>	Эт, үүт ас	2		
-	26.11	<i>26.11</i>				
12						

«Сылгыны иити-керуу харайы» туумэххэ уерэтиллэр уопсай чаас		III. Булт. Балыктааһын	4
13	03.12	Бултанар кыыл арааһа. Уу кетере.	2
-	10.12		
14			
15	17.12	Балык арааһа. (күөл балыга, ерус балыга)	2
-	24.12		
16			
17	14.01	Кыһыл кинигэҕэ киирбит кыыл, көтөр, балык	1
«Булт. Балыктааһын» туумэххэ уерэтиллэр уопсай чаас			4
IV. Табаны иити, керуу-харайы			
18	21.01	Хоту норуот баайа - таба	2
-	28.01		
19			
20	04.02	Эт, уут ас эгэлгэтэ	2
-	11.02		
21			
«Табаны иити, керуу-харайы» туумэххэ уерэтиллэр уопсай чаас			4
V. Уунээйини олордуу, ууннэри, хомуйуу			
22	25.01	Үүнээйи арааһа. Наардааһын	2
-	04.03		
23			
24	11.03	Үүнээйи тас оноһуута	1
25	18.03	Үүнээйи сайдыыта	1
26	01.04	Сибэкки арааһа. Наардааһын	1
27	08.04	Мас арааһа. Мутукчалаах, сэбирдэхтээх мас. Наардааһын	1
28	15.04	Үүнээйи арааһын олордуу, көрүү-исти	1
29	22.04	Обуруот аһа	1
30	29.04	Дьиз кылларын кэлсэти	1
31	06.05	Куурусса туһунан кэлсэти	1
«Уунээйини олордуу, ууннэри, хомуйуу» туумэххэ уерэтиллэр уопсай чаас			10
VI. Дьиз кыылын, кетерун иити, керуу-харайы			
32	13.05	Дьиз кетере - куурусса	1
33	20.05	Дьиз кетерун керуу-харайы	2
«Дьиз кыылын, кетерун иити, керуу-харайы» туумэххэ уерэтиллэр уопсай чаас			4
I кылааска уерэтиллэр «Терут дьарык» куурус уопсай чааһа			33